

Rontó Renáta

Az első parlamenti házszabály Magyarországon

The First Standing Orders in Hungary

ÖSSZEFOGLALÁS

A házszabályi rendelkezések jelentősége abban áll, hogy mindenkor kiszámítható „játékszabályokat” állapít meg. Ezen megfogalmazás szerint a házszabályok olyan szabályok halmaza, amely minden parlamenti szereplő számára ismert és „kiszámítható”, annak érdekében, hogy az Országgyűlés a lehető leghatékonyabban tudjon működni. Az első házszabály megszületését 1848-ra teszik a kutatók, viszont az eddigi vizsgálataim azt mutatják, hogy már az 1790-91-es diéta is egy írásban rögzített házszabály alapján dolgozott. Erre való tekintettel a tanulmány legfőbb célja, hogy a korábban elfogadott házszabály alkalmazásának részleteibe betekintést nyújtson. A tanulmány első fele a házszabálytervezetekkel foglalkozik, míg azután az 1790/91-es házszabály kerül bemutatásra.

Kulcsszavak: parlament, házszabályok, házszabálytervezetek, első házszabály

SUMMARY

"Ensuring house rules is about setting predictable 'rules of the game' at all times." According to this wording, the House Rules are a set of rules that are known and “predictable” to all members of parliament in order for the National Assem-

bly to function as efficiently as possible. The first house rule dates back to 1848, but my research so far shows that the 1790-91 diet had previously worked on the basis of a written house rule. Therefore, the main purpose of this study is to be able to present this and provide insight into the details of your research. The first half of the study deals with draft house rules, while then the House Rules of 1790-91 are presented.

Keywords: Parliament, House Rules, Draft House Rules, The first House Rule

HÁZSZABÁLYTERVEZETEK

A házszabály tervezetek vizsgálata meglátásom szerint éppen olyan fontos, mint a már elfogadott javaslatok, hiszen ezen ügyrendtervek kiindulási pontjai a ma is érvényben lévő házszabályoknak. Ugyanakkor szükséges ismerni a történeti előzményeket ahhoz, hogy napjaink szabályait megfelelő módon értelmezni tudjuk. Ennek eredményeképpen ez a fejezet az első javaslatok elemzésével, ismertetésével foglalkozik.

Nádori tervezet¹

Az első házszabály tervezetet – eddigi ismereteink alapján – Eszterházy Miklós nádor tollá-

ból ismerhetjük meg. A javaslat az 1634-35 évi országos gyűlés után készült, melyet a nádor a királynak is megküldött, országgyűlés tárggyal ellátott levelében, 1637. június 23-án (Salamon, 1869:1). Ezzel a témával kapcsolatban meglehetősen kevés irodalomból tájékozódhatunk. Rendelkezésünkre áll muzeális értéként, a latin nyelven íródott nádori javaslat, amely megtekinthető gépelt formájában az Országgyűlés Könyvtárában. A nádori javaslatot magyar nyelvre Salamon Ferencz fordította és elemezte a *Rendi Országgyűléseink Jellemzéséhez* című művében, 1869-ben. Salamon kutatásai szerint a nádor nem adhatta be a 19 pontból álló törvényjavaslatot, mert nem talált erre való feljegyzéseket (Salamon, 1869:2). Mindezt alá támasztja, hogy az azt követő országgyűlések nem a javaslat szerint működtek.

„Egy nádor saját vallomása fekszik előttünk, melyből kiviláglik, hogy a király személyén kívül ezen országban nem létezett senki, kinek kötelessége és joga lett volna őrködni a törvények végrehajtása felett!” (Salamon, 1869). A tervezet megírásával a nádor célja az volt, hogy előkészítsen egy olyan reformot, amely alapján a vármegyei követek véleményét senki sem befolyásolhatja. Salamon leírása szerint nem volt Eszterházy Miklós egy „népszerű” személy, mert rendszerszeretőnek minősült egy olyan világban, ahol nem voltak kialakult szabályok, ugyanakkor az ellenségei tiszteletet mutattak irányába.

A tervezet bevezető részében Eszterházy rögzíti, hogy az országgyűlés házszabályait törvényben képzeli el abból a célból, hogy az mindenkire érvényes legyen. Egyik fő célja volt, hogy a diéta látogatói ne a veszekedést és az ordibálást láthassák (1896:9). A javaslat 19 pontját részletesen kifejtette és meg is magyarázta. A tervezet első pontjában a király iránti tiszteletét rögzítette, amelyet az isteni és hazai törvény is megkövetel. A tervezet további részében az országgyűlés ügyrendjére tett „javallatokat”

rögzítette a viták lebonyolítása – „ne fogjunk a haza ügyeinek tárgyalásához fölgerjedt indulatokkal, mert fölháborodott lélek nem alkalmas a kötelességek teljesítésre” – érdekében. Tanácskozás közben hagyják egymást beszédét végig mondani, a személyes ügyeket mellőzve. Érvelése szerint a magáncélú problémákra (is) a törvény nyújtott megoldást. A törvényalkotásra vonatkozó pontjai előtt az ülésrendre hívta fel a figyelmet, amely szerint meg kell adni mindenkinek a megfelelő tiszteletet.

A fent idézett szöveg szerint is egy olyan vallomása a nádornak ezen tervezet, ami szerint a törvény végrehajtása fölött csakis a király rendelkezik. A javaslat következő pontjai is ezt támasztják alá, hiszen a királynak nem a „saját hasznát”, hanem a nép érdekeit kell figyelembe vennie egy törvény előterjesztésénél. A nádor kidolgozott egy olyan ügymenetet, amely szerint az uralkodótól jött előterjesztéseket egymás között 8-10 nap alatt lenne lehetőségük megtárgyalni, összegyűjtve az összes rend és kar „sérelmét”, majd ezeket összegyűjtve nyújthatnák be a király részére, aki erről szintén tanácskozik a későbbiekben a saját tanácsadóival. (A javaslat a sérelmek fajtáit is rögzítette: a „mi” sérelmeink a királlyal szemben kétféle lehet, az egyik, ami az uralkodó ígéreteiből származik, a másik pedig a már elfogadott törvényekből származik.) Ezután pedig a nádor összehívhatta az országgyűlést, ezzel a megoldással időt és a törvény alaposabb kidolgozását remélve.

A nádor kitért a törvény megszavazására is azzal, hogy „a vélemények ne annyira számuknál, mint súlyuknál fogva döntsének: azaz annak véleménye nyomjon többet, ki hosszú életkoron át a közdolgozban való húzamos tapasztalás után okulva és kipróbálva velősen és előrelátással adja véleményét.” (Salamon, 1896:16). Következésképpen az idősebb szavazók állásfoglalása hangsúlyosabbnak minősül a tapasztalataik révén.

A javaslat a 14. ponttól a követek és a királyi levéllel rendelkezők elé állít feltételt azaz, hogy esküre kötelezettek, így nem lesznek „részlehajlók, sem indulatoskodók és zajongók”. Azon királyi levéllel rendelkezők, akik fiatalok, újoncok nem szükséges a tervezet szerint esküt tenniük. Viszont a javaslat a követek megválasztása során kizárja, hogy a követ jogász vagy procurator legyen a túl sok törvénykezdeményezéseik miatt. Ha viszont nem vállalja el a megválasztott a követi megbízást, annyi büntetést kell, hogy fizessen, amennyit költségként megkapott volna, ha nem tudott megfelelő indokkal előállni. A nádor a költségek megfizetését egy összegben javasolhatja annak érdekében, hogy a követek ne zsarolhassák a vármegyéket. Az utolsó pontok tartalma az országos ülések helyére fókuszál, azon belül is a szálláshelyekre annak érdekében, hogy mindenki időben megérkezessen a diétára.

Salamon talált egy másik példányt is a tervezetre, amelyek szinte megegyeztek, kivéve az utolsó, 19-es pont vonatkozásában. Amint azt az előzőekben is említettem, a szálláshelyekre vonatkozott ez a pont, a másik tervezetben viszont egy állandó ülés hely szükségességét helyezte előtérbe: „Csak Magyarország karainak és rendjeinek nincs állandó háza ezen célra; mert az ország nevében Pozsonyban építtetni kezdett ház is nemcsak hogy el nem készült még, hanem különben is igen szűk és félreeső zugban van elrejtve, - s így nem válik az ország díszére és becsületére.” (Salamon, 1896:21).

Az ország házának építése már II. Mátyás király koronázásakor vált igazán fontossá, hiszen állandó helyet szerettek volna a koronának 1608-ban. Egy 1609-es törvény rögzítette a telek vásárlását Pozsonyban, annak érdekében, hogy megkezdhessék az építkezést, amely több mint 30 évig tartott.

Összefoglalva elmondható, hogy a tervezet már tartalmazott olyan elemeket is, amelyeket a mai modern házszabályok is rögzítenek. Az egyik legfontosabb ilyen tartalmi elem a nyilvánosság és a törvényalkotás menetére vonatkozó ügymenet kialakítása. Továbbá megjelentek az egyének kinevezésére vonatkozó a törvények kidolgozása, ugyanakkor nézetem szerint a bizottságok kialakítására való törekvés is fellelhető a tervezetben. Salamon Ferencz szerint: „Pedig, ha Eszterházy javaslata elfogadtatik, nemcsak a törvények nem maradnak papíron, hanem az intézményből közvetlenül a ministeri felelősség nőtté volna ki magát.”

Szemere Bertalan tervezete

„Ezután Ő fensége fölkél és a miniszterek s udvara kíséretében, a két ház küldöttségének előmenetele mellette a tereméből eltávozik. A két ház tagjai pedig termeikbe gyűlvén össze, megalakulásukkal foglalkoznak.”² Olvasható az 1848. július 2-i keltezésű Országgyűlés megnyitásának rendjében.

1848. április 11-én szentesített áprilisi törvényekben rendelkeznek először az évenkénti országgyűlés megtartásáról.³ Ennek eredményeképpen szükséges volt egy ügyrend kialakítása, amely alapján dolgozhatott a kétkamarás plénum. Az országgyűlés július 5-én kezdte meg a munkáját, majd július 7-én kijelölte azt a bizottságot, amely kidolgozta a Ház szabályait. Erre a nemes feladatra 9 főt jelölt ki az országgyűlés: Pázmándy Dénest (198), Kazinczy Gábort (187), Ghyozy Kálmánt (157), Pálfi Jánost (146), Nyári Pált (143), Teleky Lászlót (132), Zrínyi Józsefet (96), Bezerédy Istvánt (95) és Deák Ferencet 92 szavazattal.⁴ Az elkészített javaslatot július 13-án kezdték el tárgyalni egészen július 17-ig, majd július 18-án megszavazták a Magyar Országgyűlés ideiglenes Rendszabályait.

„Szemere Bertalan belügyminiszter által készített ideiglenes szabályok alapján kezdte meg működését.”⁵ A javaslat 104 cikkből és kilenc fejezetből áll az alábbi szerint:

- I. A Megnyitásról
- II. Az igazolásról
- III. Az alakulásról
- IV. A rendőrségről
- V. Kérelmekről
- VI. Tanácskozási rendről
- VII. Az elnökről
- VIII. Jegyzőkről
- IX. A két ház egymáshoz való viszonyáról.

A javaslatot összehasonlítva az elfogadott ideiglenes házszabállyal, amelyet az 1848 július hónap 2. napjára összehívott országgyűlés irományai tartalmaz, az alábbi eltérést találjuk. Az eltérés leginkább a javaslatok felépítettségében mutatkozik, ugyanis az első javaslat hét részből, míg a második javaslat kilenc részből áll. A belügyminiszter által készített javaslatban már az első fejezetnek más a címe, amely a ház ideiglenes alakulásáról és igazolásáról szól. A leginkább szembeötlő változást a IV. szakasz mutatja, hiszen látható a Szemere féle tervezet fejezeteiben – ez a rendőrség –, hogy ezt a témakört a Nyilvánosságról szóló részbe helyezik át, amely itt a hetedik szakaszt jelenti. Kiemelendő az elnök szerepének megerősítése, akinek feladataként jelöli meg a javaslat a rend megtartását is. „Ha valaki az rendet zavarja s az elnök egyszeri intésének sikere nincs, másod ízben az 1848. IV. tc. értelmében, az egyes hallgató vagy illetőleg egész hallgatóság kiharancsoltak, azon karzaton, ahol a csend megzavaródot.”⁶

Az eredeti javaslat a rendteremtés területén sokkal szigorúbb volt mint, amit a képviselők elfogadtak, ugyanis a 34. § szerint: „Szüksége esetén a parancsnokhoz intézendő írott rendelet által a törvényhozás biztosítására az egész helybeli mind nemzetőrségi mind katonai fegyveres erőt kirendelheti az elnök saját felelőssége

mellett.” Ezzel szemben az elfogadott ügyrendben csakis a teremőröket kérheti fel.⁷

ÁBRÁNYI EMIL TERVEZETE

Ábrányi Emil tervezetét sem fogadta el az országgyűlés, amely öt fejezetből állt, és amelyek cikkelyekre és szakaszokra osztható. A tervezet sok mindenben megegyezik Szemere Bertalan javaslatával, mind szerkezetileg, mind szabályozási témaköröket tekintve. Ábrányi tervezetében is az első fejezet az Országgyűlés megnyitásáról szól, amelyben kifejti annak legfontosabb mozzanatait is. Megfigyelhető, hogy az előző tervezetekkel ellentétben Ábrányi a javaslat második fejezetében külön szakaszt jelölt a királynak, amely a király feladatait és jogait sorolja fel. „2-ik cz. A királynak joga van az összejött évi ülést prorogálni s berekeszteni és ekkor új képviselőválasztás rendelni”. A király nevezi ki az elnököt, egy másodelnököt, aki folyamatosan szentesíti a törvényeket az ülések ideje alatt, amit meg is tagadhat. Az első, amit fixál Ábrányi képviselő, hogy az adókat a király veti ki, természetesen a miniszterei útján.

Ábrányi az alsóházat külön fejezetként rögzíti, amelyben részletesen kifejti a követi igazolást, az elnökök, jegyzők és titkárok választását. Ezt követően bemutatja a bizottságokat és azoknak működési feladatait is, amely szerint a „bizottmányokat” az ülés kezdetekor kell létrehozni. Minden olyan iratanyagot – „leirat, törvényjavaslat, folyamadvány vagy indítvány” – a bizottságokhoz kell megküldeni, amelyet törvénynek szánnak. Ábrányi kijelenti, hogy a bizottsági munkára vonatkozó jelentést, az országgyűlési ülés előtt minimum 24 órával kinyomtatva szét kell osztani a képviselőknek.

Hasonló történt a Szemere féle ideiglenes javaslat elfogadásával is, ugyanis kevés irományt nyomtattak a szavazás előtt, így nem

tudott mindenki tájékozódni az ügyrendről, amelynek eredményeképpen az ülést vezető elnök elnapolta a szavazást. „Mínt hogy azonban a képviseleti ház tagjai közül sokaknak a ház rendszabályait tárgyzó példányaiból nem jutott, szavazás útján, a ház rendszabályainak tárgyalása más napra kitűzvé, az elnök a gyűlést eloszlatta.”⁸

Ábrányi a tanácskozások megtartásához határozatképességet ír elő: a határozatképességet az összes képviselő számának feléhez és legalább egy főhöz köti. A rend fenn tartásához Ábrányi is az elnököt jelöli ki, ám sokkal mérsékeltebben, mint azt Szemere javaslatában is láthattuk. Összességében megállapítható, hogy a tervezetek tartalmában összefüggő pontok köré íródnak: az országgyűlés megnyitása, az elnök jogköre, a tanácskozási rend rögzítése, valamint kiemelendő a rendfenntartás eszközei is.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS ELSŐ HÁZSZABÁLYA⁹

Vizsgálataim alapján az első házszabályt az 1790-91-es diéta fogadta el, Szent Jakab havának 17 napján. Marczali Henrik „Az 1790-91. Országgyűlés” című művében foglalkozik vele először, majd a házszabály pontjait a Budapesti Hírlapban is megjelenteti, A magyar országgyűlés első házszabálya címmel, 1905 április 15-én. Az első házszabályra Dr. Buza László hivatkozik a Képviselőház Házszabályai című tanulmányában (Buza, 1916).

A kutatás folytatásaként a megjelölt forráson keresztül a korabeli naplók, magyar nyelvű feljegyzéseit¹⁰ vizsgáltam meg az Országgyűlés Könyvtárában, amelyek a muzeális kincsek tárára gyarapítja. Az első házszabály elfogadásának napjaként Marczali 1790. július 15-t jelölte meg (Buza, 1916) viszont ez nem bizonyítható, ugyanis aznap a rendek nem üléseztek. Az elfogadás napja a naplók szerint „július 17.”, ame-

lyet megerősített Marczali magyar nyelvű írása, Az 1790-91. Országgyűlés című munkájával. A német nyelven megjelent tanulmányban valószínűsíthető a nyomdai hiba, ezért jelenhetett meg rossz dátum, amelyet más kutatók, így például Buza is átvett.

Ezt követően az eredeti házszabályt kutattam fel. A Budapesti Hírlapban Marczali az eredeti házszabály megjelenésnek dátumaként 1790. január 15. napját közölte. Ezzel a keltezéssel folytatódott a vizsgálat az Országgyűlés Könyvtárában és a Budapest Főváros Levéltárában, viszont a dátum itt is helytelen volt. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára szerint 1790. június 15-én íródott meg a házszabály, azonban ebben az esetben is nyomdahi- bta történt. Az Országos Levéltárnak köszönhetően eredeti kézírással tekinthetem meg az 1790-91 diétára vonatkozó teljes iratanyagot és annak részeként a házszabály-tervezetet.

AZ 1790/91. ÉVI HÁZSZABÁLY SZERKEZETE

A tervezetet a Duna és Tisza melléki kerületek gyűlése dolgozta ki (Bakonyi Jezernitcki Károly mp. N. Nyitra vármegye Aplegátusa, Spisits János mpr., Balogh Péter mpr., Vay József mpr. (Marczali, 1907:353).

A követek az ügyrend kidolgozását szükségesnek ítélték meg, ugyanis a 25 évvel ezelőtti diéták szervezetének működési rendje kidolgozatlan volt. „E bajok most annál feltűnőbbek, mert a kedélyek igen izgatottak, nagyok az el- lentétek, a parlamentarizmus gyakorlat pedig teljesen hiányzott.” Ugyanis a legutóbbi rendi gyűlésen (1764-65-ben) egyik követ sem vett részt (Marczali, 1907:338). Céljuk, hogy közösen kidolgozzanak egy olyan munkarendet, amely alapján a diéta hatékonyan tud majd dolgozni.

A tervezet kidolgozása előtt nagy hangsúlyt fektettek a fegyelmzésre a dunai kerületek, amelynek érdekében a „városi magisztrátusok”

segítséget is igénybe vennék a fiatalok megfélemezésére, sőt az esti/éjjeli összejöveteleiket is felügyeltetnék. A tiszaiak ennél kevésbé radikálisak, ők leginkább a beszédek körülményeit szabályozták, így amikor valaki szót kér, annak fel kell állnia és a többi követnek csendben kell azt végighallgatni (Marczali, 1907:352).

A házszabály maga nyolc pontból áll és leginkább a felszólalás feltételeit határozza meg a nyugodt tanácskozás érdekében, bár ezt nem minden esetben sikerült elérni. Javasolja, hogy a beszédek során álljon fel az adott képviselő és úgy mondja el beszédét, amelyet a plénum többi tagja csendben végig hallgat és nem kiált közbe. A tervezet a nyilvánosságra vonatkozó szabályokat is rögzíti azzal, hogy ne zavarják a látogatók a tanácskozókat munkájuk során. A tervezet szerint a tanácskozóknak a Tábla mögé egy karzatra lenne lehetőségük leülni, ahonnan jobban láthatják és hallhatják a tanácskozást. Annak érdekében, hogy a képviselők jobban láthassák egymást, a tervezet a plénum elhelyezését is szabályozza.

A HÁZSZABÁLY ELFOGADÁSA, SZAKIRODALMI ELHELYEZÉSE

Mint, ahogy már említettem több dátum is szerepel arra vonatkozóan, hogy pontosan mikor fogadták el ezt a házszabályt. Marczali egyértelműen kijelenti, hogy megszavazta a diéta az ügyrendet, de eltérő dátumokban. Saját kutatásaim alapján is alátámasztható, hogy mindez Szent Jakab havának 17. napján történt. Marczali Henrik napló leiratában már a későbbi törvénykezési napokon olvasható, hogy volt a diétának házszabálya. „Az izgatottság nőttön nő. Tudják, hogy közeli a döntés Reichenbachban. A pártok már élesen állanak egymással szemben ... Szerencse, hogy már volt házszabály. Júl. 17-én elfogadták a kerületek munkáját.”

A naponként való jegyzésekből is kiderül, hogy elfogadták a javaslatot, „Köz-tanácskozás által meg-állíttaffon, abba közönségeffen meg-egyeztek, hogy ezen Kívánsága a Tifza-Mellyéki Kerülteknek, olly jelentéffel közölteffen a' T. Első-Táblával, hogy annak nyilvánáságos Törvényes Igazságról tökéletteffen meg győzzetvén a' Statufok, és Rendek, tellyes bizodalommal vífeltetnének, hogy a' T. Első-Tábla ezen fontos, de egyfzersmind nyilvánáságos Igazságnak, bizonyoffabb fel-tartáfa eránt, útát, 's módót mutatna.”¹¹

A szakirodalomban Marczalin kívül Buza is megemlítette a házszabály elfogadásának tényét (ám Marczalira hivatkozva), ekképpen tesz Szíjártó M. is, A Diéta című könyvében (Szíjártó, 2010). Ezzel szemben Szente, Récsi munkájára hivatkozik és rögzíti, hogy az ügyrendet elfogadták.

A tanulmány mellékleteit képezi a fent megjelölt naplóbejegyzés, valamint az eredeti kézzel írott házszabálytervezet is, amely az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban lelhető fel. Itt az 1790/91 évi országgyűlés teljes iratanyaga megtalálható egy könyvbe kötve. Alaposabban megvizsgálva elmondható, hogy feltételezhetően utólag is toldottak bele irományokat, amelyet nagy valószínűséggel azért tettek, hogy a teljes iratállományt az utókorra hagyják. Javarást a napló kézzel írott, ám találhatóak benne nyomtatott feljegyzések is.

Összességében elmondható, hogy az 1790/91-es diéta már írott házszabály alapján működött annak érdekében, hogy hatékony országos gyűlést tarthassanak. A tanulmány kitér házszabálytervezetekre (1848-ig) is, amelynek célja, hogy bemutassa mindezek kutatásának jelentőségét, hiszen már a kora tervezetek is tartalmaztak a mai házszabályokra jellemző elemeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Buza László (1916): *A képviselőház házszabályai*, Református Főiskola Könyvnyomdája, Sárospatak.
- Marczali Henrik (1907): *Az 1790-91. Országgyűlés I.*, Magyar Tudományos Akadémia, 1907. 353.
- Marczali Henrik (1911): *Ungariches Verfassungsrecht*, Tübingen, 97.
- Salamon Ferencz (1869): *Rendi Országgyűléseink Jellemzéséhez*, Pest, 1.
- Szűjártó M. István (2010): *A Diéta, A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*

HÁZSZABÁLYTERVEZETEK, PARLAMENTI NAPLÓK, FOLYÓIRATOK

- Ábrányi Emil házszabálytervezete, Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteménye
- Eszterházy Miklós nádor házszabálytervezete, Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteménye
- Országgyűlés megnyitásának rendje (1848. július 5), melyet 1848 július 2-án íródott. Magyar Országgyűlés Könyvtárának Muzeális Kincset képezi, 500.702:1848/49 Szemere, Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteménye
- Szemere Bertalan Házszabályjavaslata, Magyar Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteménye szággyűlés Könyvtárának Muzeális Kincset képezi, 500.702:1848/49 Szemere,
- Képviselőház üléseinek jegyzőkönyve: 1848.július 7.III-dik ülés, 1848-ik év Julius 2-ikán Pesten egybegyűlt Nemzeti Képviselők Háza üléseinek jegyzőkönyve (korhű leírat)p.5, Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteménye
- 1790/91 évi Országgyűlési napló, p. 67, Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteménye
- Budapesti Hírlap, 1905. április 11.

INTERNETES FORRÁSOK

- https://www.parlament.hu/aktual/2011_xcii/index/hazszabaly/hazszabaly/bev_hszab letöltés ideje: 2020.05.25
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/csudaknak-eve-1848-1849-75F/az-aprilisi-torvenyek-76C/> letöltés:2019. március 7.

JEGYZETEK

- ¹ Eszterházy Miklós nádor tervezete
- ² Országgyűlés megnyitásának rendje (1848. július 5), melyet 1848 július 2-án íródott. Magyar Országgyűlés Könyvtárának Muzeális Kincset képezi, 500.702:1848/49 Szemere.
- ³ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/csudaknak-eve-1848-1849-75F/az-aprilisi-torvenyek-76C/> letöltés:2019. március 7.
- ⁴ Képviselőház üléseinek jegyzőkönyve: 1848.július 7.III-dik ülés, 1848-ik év Julius 2-ikán Pesten egybegyűlt Nemzeti Képviselők Háza üléseinek jegyzőkönyve (korhű leírat)p.5.
- ⁵ Szemere Bertalan Házszabályjavaslata, Magyar Országgyűlés Könyvtárának Muzeális Kincset képezi, 500.702:1848/49 Szemere.
- ⁶ Szemere Bertalan Házszabályjavaslata, Országgyűlés Könyvtárának Muzeális Kincse, 500.702:1848/49 Szemere.28. cikkely
- ⁷ Szemere Bertalan Házszabályjavaslata, Országgyűlés Könyvtárának Muzeális Kincse, 500.702:1848/49 Szemere.34. cikkely
- ⁸ 1848-ik év Julius 2-ikán Pesten egybegyűlt Nemzeti Képviselők Háza üléseinek jegyzőkönyve (korhű leírat)
- ⁹ Budapesti Hírlap, 1905. április 11.
- ¹⁰ Az 1790/1791-es diéta óta magyar nyelven is rögzítették a jegyzőkönyveket.
- ¹¹ 1790/91 évi Országgyűlési napló, p. 67